

СЕКЦІЯ 6. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 378: 372.461

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Браніцька Т.Р., к. пед. н.,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті висвітлено та обґрунтовано актуальність означеної проблеми – ролі особистості викладача у формуванні конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій; розкрито характеристики професіоналізму особистості викладача як головної фігури у реалізації технології формування конфліктологічної культури на всіх етапах цього процесу.

Ключові слова: особистість викладача, культура, конфліктологічна культура, фахівці соціономічних професій.

В статтю обоснована актуальність данної проблеми – роль личности преподавателя в формировании конфликтологической культуры будущих специалистов социономических профессий; раскрыты характеристики профессионализма личности преподавателя как главной фигуры в реализации технологии формирования конфликтологической культуры на всех этапах этого процесса.

Ключевые слова: личность преподавателя, культура, конфликтологическая культура, специалисты социономических профессий.

Branitska T.R. TEACHER'S PERSONALITY AND THE ROLE IN THE FORMATION OF CONFLICTOLOGICAL CULTURE OF FUTURE EXPERTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS

Actual problem of the role of teacher's personality in the formation of conflictological culture of future experts of socionomic professions in the article is highlighted and grounded; the characteristics of the professionalism of the teacher's personality as the main figure in the realization of the technology of the formation of conflictological culture at all stages of the process are revealed.

Key words: teacher's personality, culture, conflictological culture, expert of socionomic profession.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання ролі знань освіта все більше позиціюється як дієвий інструмент формування особистості майбутнього фахівця, здатної бути конкурентоспроможною, стресостійкою, культурно обізнаною та адаптованою до різноманітних конфліктних ситуацій.

Доцільно зауважити, що «в нашому суспільстві існує дефіцит психологічних знань, відсутність психологічної культури, яка передбачає інтерес до іншої людини, повагу особливостей її особистості, уміння та бажання розібратись в своїх власних вчинках, стосунках, хвилюваннях», а також недостатність знань із конфліктологічної культури [1].

Безсумнівною є роль викладача вищого навчального закладу в розвитку культури майбутнього фахівця. У навчальних закладах під час організації виховної та навчально-пізнавальної діяльності студентів образ викладача, який «володіє сучасними знаннями в галузі спеціальних дисциплін, ви-

соким культурно-освітнім рівнем, творчим потенціалом і глибокими психолого-педагогічними знаннями та уміннями», є взірцем, головною фігурою сучасного навчального процесу [4, с. 2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Узагальнюючи аналіз психолого-педагогічних досліджень А. Анцупова, І. Дубровіної, В. Кручиніна, Н. Комарової, М. Леонова, М. Рибаківної, Н. Самсонової, О. Шуригіної та спираючись на власний педагогічний досвід, можемо стверджувати, що психолого-педагогічні знання викладача, його психологічна та конфліктологічна культура є актуальною проблемою, тому що в навчальному процесі конфлікти в більшості випадків мають деструктивний характер, вони є причиною погіршення морально-психологічного мікроклімату в колективі; в студентських групах зростає емоційна напруга, внаслідок чого знижується мотивація до навчання та ефективність самого процесу.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати значення та роль особистості викладача в реалізації технологій формування конфліктологічної культури на всіх етапах цього процесу; визначити атрибутивні ознаки особистості викладача як головної фігури у процесі формування конфліктологічної культури студента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки в навчальному процесі викладач є головною фігурою навчального процесу, то суспільство, освітні заклади висувають до його особистості відповідні вимоги: високий професіоналізм, безумовно, глибокі знання свого предмету, загальна ерудиція; володіння сучасними інтерактивними інноваційними технологіями формування знань, умінь студентів; психолого-педагогічні знання, уміння враховувати індивідуально-психологічні та вікові особливості студента; комунікативні, перцептивні уміння – уміння розуміти внутрішній стан студентів, виявляти емпатію; експресивні уміння викладача виявляти власні емоції та світоглядні позиції вербально (виразність, чіткість мовлення; яскравість, влучність висловлювань; інтонація, темп мовлення) та невербально (міміка, поза, жести).

Ми поділяємо думку В. Кручиніна, Н. Комарової, що в системі «викладач – студент» можуть виникати такі конфлікти: *конфлікт діяльності*; *конфлікт поведінки* та *вчинків*; *конфлікт стосунків*.

Конфлікт діяльності виявляється у відмові виконувати завдання, внаслідок чого знижується рівень знань, мотивація до навчання. Можливі причини такого конфлікту: втома студентів, перевантаження завданнями, нечітке пояснення викладачем базових основ предмету, труднощі засвоєння матеріалу студентами, неврахування викладачем індивідуально-психологічних особливостей та можливостей студентів, завищені вимоги до студентів. *Конфлікт поведінки та вчинків* виявляється у порушенні студентом правил, етичних норм поведінки. Причини: відсутність поваги, недостатній авторитет викладача, протест проти несправедливості в оцінюванні, критиці, невдалих зауваженнях, бажання до самоствердження як вікова особливість студента. *Конфлікт стосунків* ґрунтується на особистісно-емоційних відносинах, психологічній несумісності студента та викладача, особистісних неприємностях. Такі конфлікти тривалі та деструктивні.

Важливо зупинитись на проблемі ролі викладача щодо уникнення конфліктних ситуацій та конфліктів у професійному освітньому середовищі, щодо підготовки фахівців

соціономічної сфери діяльності до попередження та розв'язання міжособистісних конфліктів «студент – студент», «студент – викладач», а також щодо використання конфлікту в навчально-виховному процесі як педагогічного методу. Особливість діяльності викладача вищого навчального закладу полягає в тому, що він, володіючи теорією та сучасною технологією навчання, виховання, повинен вміти розв'язувати конфлікти, які часто виникають на міжособистісному рівні. І лише тоді професійна діяльність викладача буде успішною та ефективною, якщо він буде використовувати виховні, розвиваючі, навчальні можливості конфлікту як педагогічний метод, прийом виховання та розвитку особистості студента, знижуючи конфліктно-стресові ситуації. Уміння викладача попереджати адаптаційні конфліктні ситуації та конфлікти, уміння його в процесі навчання можливі стихійні конфліктні ситуації перетворювати на навчальні, розвиваючі, виховні, уміння його вийти з конфліктної ситуації на гуманній основі, не принижуючи гідності студента, як важливі професійні якості викладача стають зразком для наслідування студентами.

Аналіз досліджень Є. Ільїна, А. Реана, М. Рибаківської з проблеми ролі особистості викладача у формуванні конфліктологічної культури майбутніх фахівців та спираючись на власний досвід викладацької діяльності дали змогу переконатись, що формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій починається з того, що особистість викладача, його практична діяльність є зразком для наслідування. Згідно з принципом детермінізму «зовнішні причини діють через внутрішні умови» можна стверджувати, що вміння викладача налагодити взаємодію зі студентами, пізнаючи їхній внутрішній світ, індивідуальні особливості; визнання значущості особистості студента; прояви емпатії, гуманізму сприяють покращенню морально-психологічного клімату, атмосфери партнерства, співпраці в процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів – формуванню конфліктологічної культури [7, с. 14].

Важлива місія викладача вищого навчального закладу полягає в управлінні процесом розвитку особистості студента, розвитку його «конфліктогенних властивостей та якостей на психічному рівні в інтелектуальній, мотиваційній, вольовій, емоційній, предметно-практичній, екзистенційній сфері саморегуляції» [8, с. 112], формуванні конфліктологічної культури та загальної культури студентів.

У сучасній науці існує понад п'ятсот інтерпретацій поняття «культура». Ми схильні

до думки англійського історика, дослідника «культури» Е. Тейлора, який на початку ХХ століття дав класичне тлумачення: «Культура – комплекс, що містить знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, а також інші здібності й навички, засвоєні людиною як членом суспільства» [3, с. 15].

Зазначимо, що загальна культура людського суспільства, психологічна, конфліктологічна культура формуються в процесі навчання, обміну досвідом, спілкування і важливу роль в цьому процесі надається викладачу вищого навчального закладу. Проаналізуємо значення та роль особистості викладача у реалізації технологій формування конфліктологічної культури на всіх етапах цього процесу.

На мотиваційному етапі, який спрямований на формування у студентів мотивів цілеспрямованого оволодіння знаннями, на розуміння студентами значущості майбутньої професійної діяльності та творчого оволодіння знаннями, уміннями, навичками щодо попередження і конструктивного розв'язання конфліктів, потреби в безконфліктній взаємодії, саморозвитку, зацікавленості в позитивних результатах розв'язку конфліктної ситуації, викладачі, використовуючи різноманітні прийоми, створюючи проблемні ситуації, мотивували та активізували навчально-пізнавальну діяльність студентів. Такі прийоми, як створення ситуації успіху, коли студенти без особливих труднощів, використовуючи лише власний життєвий досвід, виконують завдання, створення проблемних ситуацій шляхом ускладнення завдання до рівня, коли студентам не вистачає досвіду та знань для його виконання, спонукають до дискусії, прояву емоцій, активної діяльності, розуміння потреби у знаннях, уміннях, навичках.

Майстерність викладача, його уміння створити проблему або спрямувати студента до її формулювання задавали потужний імпульс до самостійного пошуку шляхів розв'язку проблеми, до розвитку креативного мислення. У науці шлях до істини не тільки складний і тернистий, але й суперечливий і на цих суперечностях добре визначати проблему. Загальновідомо, що шляхів створення проблеми на лекції, семінарі, безліч: це залежить від змісту, мети, поставлених задач і, головне, від професіоналізму викладача. Окреслена проблема вимагає свого розв'язку, вирішення: теоретичного пояснення, практичного аналізу, пошуку причин, аналізу наслідків, порівняння, узагальнення. Проблемні технології навчання тісно взаємопов'язані з іншими інтерактивними, розвивальними технологіями.

Погоджуємося з поглядами Л. Виготського, П. Гальперіна, Л. Обукової, Є. Кравцової, Є. Смірної щодо розвитку мотивації до навчально-пізнавальної діяльності особистості через освоєння методів цієї діяльності, через практичну діяльність, через активні розумові дії та інтегративне мислення.

Діяльнісний етап у процесі формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери, заснований на творчій активності студентів та плідній взаємодії з досвідченими, самобутніми викладачами, має системний, цілісний та цілеспрямований безперервний характер; передбачає залучення студентів до процесу засвоєння, осмислення конфліктологічних знань, вироблення практичних умінь, навичок передбачення динаміки, аналізу та вирішення можливих конфліктних ситуацій в соціономічній сфері.

Для формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій викладачі використовували такі технології: особистісно орієнтоване навчання, проблемне блочно-модульне навчання, інтерактивні розвиваючі технології, тренінгові технології, моделювання майбутньої професійної діяльності, технології контекстного навчання, пост комунікативна рефлексія, технологія «кейс-методу». Такі технології спрямовують студента до активної творчої праці над собою, до самовдосконалення, саморозвитку, у процесі якого студенти не тільки засвоюють знання, уміння, навички, а й, головне, оволодівають способами мислення, діяльності з пошуку знань, науковими методами аналізу, синтезу, порівняння, систематизації та узагальнення знань, тобто, розвивають власний творчий потенціал та особистісні професійно значущі якості: працелюбність, комунікативність, терпимість, толерантність у спілкуванні, вміння слухати і чути.

На рефлексивному етапі формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери, який спрямований на рефлексію власних досягнень студента в професійному, особистісному розвитку; на своєчасне виявлення недоліків, помилок, недоопрацювань і визначення шляхів і способів їх усунення, пошук ефективних методів, прийомів, форм діяльності викладачів та студентів; розвиток уяви як особливого внутрішнього психічного процесу.

Видатні всесвітньовідомі мислителі, філософи вважають «...уяву важливішою від знань тому, що знання обмежені, а уява охоплює все на світі, стимулює прогрес і є джерелом його еволюції» – зауважував А.

Ейнштейн. Сенека стверджував, що «уява малює, розум порівнює, талант виконує». «Талант виконує» – як емоційна підтримка викладачем студента, який творчо підійшов до виконання завдання, проекту, як потужний стимул, що мотивує студента до наполегливої, творчої, самостійної навчально-пізнавальної діяльності, до пошуку унікальних, оригінальних шляхів вирішення поставленої задачі, проблеми.

Включаючись у практичну діяльність, у самостійну роботу над собою, в аналітико-оцінну пошукову діяльність, студент як майбутній фахівець у соціономічній сфері свідомо і критично розуміє себе, свої прагнення, свої недоліки та досягнення, порівнює себе з людьми, з якими він взаємодіє, створює і прагне до ідеалу (приклад ерудиції, інтелігентності, обізнаності викладача, однокурсника). Ці внутрішньо-емоційні акти самоаналізу підвищують рівень вимогливості до себе й до інших людей, стимулюють потребу до самоосвіти, самовдосконалення у сфері попередження та вирішення конфліктів, сприяють формуванню конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічній сфері. Звернувши увагу на слабкі місця у своїй діяльності, проаналізувавши їх причини, студенти для усунення недоліків можуть скористуватися послугами викладачів або однокурсників – взаємонавчання.

Зрозуміло та очевидно, що ефективність формування конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічних професій забезпечується сукупністю та узгодженістю навчально-пізнавальних дій викладачів та студентів на всіх взаємопов'язаних, взаємозумовлених у часовому та просторовому сенсі етапах.

Професіоналізм викладача полягає в тому, щоб знайти систему ефективних форм, методів, засобів, способів, прийомів навчання для реалізації змісту навчальної програми, форми контролю, корекції знань, спрямувати студентів до самостійної роботи, до самовдосконалення та забезпечити відповідні психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

Доцільно зауважити, що *особистісно орієнтоване* навчання вимагає від викладача не тільки глибокого знання, вільного володіння навчальною дисципліною, чіткого визначення мети, задач, цілей, але й урахування індивідуальних та вікових особливостей студентів, рівня їхньої загальної підготовки та розвитку, дотримання дидактичних принципів: від простого до складнішого, складного, від відомого, близького до невідомого, далекого. Якщо студент

розуміє, сприймає матеріал, усвідомлює його практичну значущість, у нього виникає зацікавленість, мотивація до навчання, до самоосвіти та самовдосконалення.

Ще в V столітті до нашої ери китайський мислитель Конфуцій стверджував: «Коли шляхетна людина вчить і виховує, вона веде, а не тягне за собою, спонукає, але не змушує, вказує шлях, але дозволяє учневі йти самому. Оскільки вона веде, а не тягне, вона перебуває у згоді з учнем. Оскільки вона спонукає, а не змушує, навчання дається учневі легко. Оскільки вона лише відкриває шлях, вона надає можливість учневі міркувати». Дотримуючись таких принципів, позицій співпраці зі студентами, викладач не лише ефективно формує конфліктологічну культуру майбутніх фахівців соціономічних професій, а й уникає можливого конфлікту зі студентами.

Реалізуючи технологію проблемного блочно-модульного навчання з метою формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій, враховуючи її головну особливість – генералізацію навчального матеріалу на засадах системного, компетентнісного, діяльнісного підходів та принципів цілісності, комплексності, варіативності формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій, викладачі на лекційних заняттях розпочинають кожний модуль зі спроби довести до свідомості студентів ядро цього модуля, загалом «охопити» його, оскільки воно має стати фундаментом наступного засвоєння деталей в результаті диференціювання цього ядра на практичних заняттях, застосовуючи різноманітні методи, засоби конкретної самостійної чи групової діяльності студентів. Така технологія осмислення та засвоєння знань заснована на активній, творчій та самостійній науково-пошуковій діяльності студентів, на активному спілкуванні, співпраці студента та викладача.

Найбільш продуктивними методами для вирішення творчих проблемних завдань є метод «*мозкового штурму*», коли студенти активно працюють як генератори ідей, у «пошуках» істини вони звільняються від шаблонного й стереотипного мислення. На нашу думку, застосування проблемних методів навчання для формування конфліктологічної культури сприяє не тільки ефективності процесу, але й дає моральне задоволення студентам та викладачам, які відкривають у своїх студентах нові можливості: активність, сміливість мислення, ініціативність, винахідництво, зникають «комплекси» навіть у пасивних студентів. При цьому радикально змінюється і роль

викладача: він стає схожим більш на «диригента оркестру», склад і можливості якого він добре знає, ніж на інформатора знань, консультанта, репетитора.

Ефективними в нашому дослідженні виявилися інтерактивні технології, котрі передбачають не просто отримання знань, умінь і навичок, а творче ставлення до них. Це вчить студентів ціннісному ставленню до процесу навчання, до засвоєння майбутньої професії, адже знання перетворюються в частину особистого буття та їхньої свідомості [5, с. 21].

Завдяки реалізації діалого-дискусійних методів навчально-пізнавальної діяльності кожен студент може висловити свої думки, власні погляди щодо обговорюваних проблем, відбувається взаємонавчання всіх учасників дискусій; викладач одержує зворотний зв'язок, може коригувати, поглиблювати проблему, формувати логіку діалогу, спрямовувати, змінювати хід дискусії або дій студентів; студенти одержують досвід спілкування на основі взаєморозуміння, координації зусиль, узгодження мети, намірів та мотивації. Адже, як зауважував Д. Чернілевський, сучасна «мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за прийняті рішення і вміти переборювати конфлікти» [9, с. 16].

Організація викладачем навчально-пізнавального процесу формування конфліктологічної культури тренінг-технологіями характеризується інтенсивним ритмом роботи його та студентів, емоційною насиченістю, інтелектуальною напругою, імпровізацією. Тренінг як форма сумісного взаємовпливу викладача і студентів трансформує, змінює установки студентів, спрямовує їх на досягнення комунікативності у взаємодії, розвиває уміння розуміти партнера, контролювати емоційно-вольову сферу – формується здатність до конструктивних способів взаємодії з іншими в складних конфліктних ситуаціях.

Гармонійне логічно обґрунтоване застосування різноманітних форм навчально-виховної діяльності викладачів та студентів з використанням традиційних та сучасних методів, прийомів, технологій, засобів навчання, опора на методологічно-концептуальні положення (особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, системний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний підходи) утворювали ядро системи технологій формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало, що продуманий та аргументований вибір викладачем системи технологій як засобу формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій забезпечить ефективність самого процесу формування та досягнення високого рівня сформованості конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери.

Отже, для всебічного розвитку студента важливою умовою є авторитет викладача, його особистий приклад для наслідування загальної, професійної, психологічної, конфліктологічної культур. А результативність викладання і творча діяльність викладача виявляються в досягненні поставленої мети, якісному виконанні студентами всіх прогнозованих завдань, в розвитку особистості студентів, в якісних змінах внутрішньої психічної діяльності, результатом якої є нові можливості пам'яті, уявлення, сприймання, розуміння, мислення, наполегливості, волі, характеру у сформованості конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубровина И.В. Психологическая культура личности / И.В. Дубровина // Развитие личности. – 2011. – № 4. – С. 59–77.
2. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 576 с.
3. Кравець М.С. Культурологія : [підруч. для студ. вищих навч. закладів I – IV рівнів акредитації] / М.С. Кравець. – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 320 с.
4. Кручинин В.А. Психология и педагогика высшей школы : [учебно-методическое пособие]. Ч. 2 / В.А. Кручинин, Н.Ф. Комарова ; Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. – 171 с.
5. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології : [навч. посібник] / І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. – Харків : Колегіум, 2005. – 224 с.
6. Реан, А.А. Психология и педагогика / Н.В. Бордовская, С.И. Розум ; под общ. ред. А.А. Реана. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.
7. Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе : кн. для учителя / М.М. Рыбакова. – М. : Просвещение, 1991. – 128 с.
8. Самсонова Н.В. Конфликтологическая культура специалиста и технология ее формирования в системе вузовского образования : [монография] / Н.В. Самсонова. – Калининград : Изд-во КГУ, 2002. – 308 с.
9. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе : [учеб. пособие для вузов] / Д.В. Чернилевский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.
10. Шурыгина О.В. Развитие конфликтологической культуры личности студента : дис. ... канд. психол. наук / О.В. Шурыгина. – Нижний Новгород, 2012. – 197 с.